

Луцько П. Є.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

СТРУКТУРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ДВОКОМПОНЕНТНИХ ТЕРМІНІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У статті окреслено основні тенденції структурного моделювання на сучасному етапі. Зокрема, описано основні структурні моделі двокомпонентних термінів та їх варіантів, визначено ступінь продуктивності окремих термінологічних структурних моделей.

Ключові слова: термінологія, конституційне право, структурна модель, структурний аналіз, аналітичний термін.

В статье обозначены основные тенденции структурного моделирования на современном этапе. В частности, описаны основные структурные модели двухкомпонентных терминов и их вариантов, определена степень производительности отдельных терминологических структурных моделей.

Ключевые слова: терминология, конституционное право, структурная модель, аналитический термин.

The article outlines the main trends of structural modeling on present level. In particular, revealed the basic structural models of two-component terms and their variants, determined the degree of productivity of individual structural models of constitutional law terminology.

Keywords: terminology, constitutional law, structural model, structural analysis, multicomponential terms.

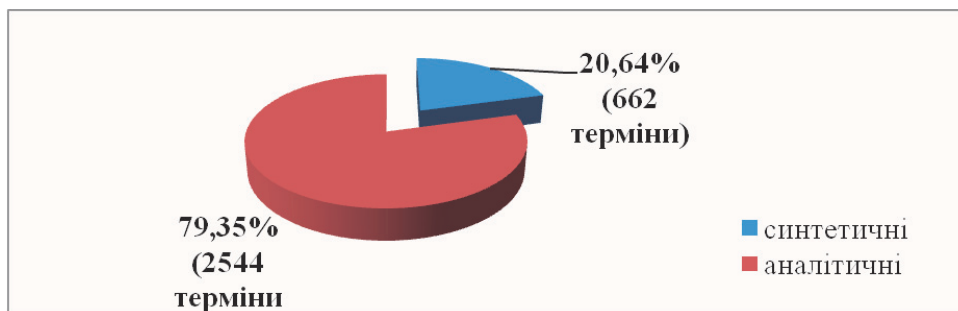
Конституційне право – провідна галузь національного права України, що регулює основні суспільні відносини, забезпечує розвиток демократичної правової держави і формування громадянського суспільства. Без аналізу цієї галузі права неможливим є формування професійної свідомості сучасного фахівця-юриста. Тому особливо актуальною в наш час є робота над аналізом української термінології саме цього права.

У юридичній лінгвістиці відсутнє окреме дослідження структурних моделей двокомпонентних термінів конституційного права, що виявляє актуальність теми. **Мета статті** – виокремити та описати в терміносистемі конституційного права продуктивні двокомпонентні термінологічні структурні моделі. Зафіксувати, вивчити й проаналізувати їх – актуальне завдання сучасної лінгвістики. Поставлена мета проектує виконання таких **завдань**: 1) виокремити та описати двокомпонентні структурні моделі; 2) визначити ступінь їх продуктивності; 3) окреслити основні тенденції структурного моделювання термінів конституційного права України.

Об'єктом роботи є терміни конституційного права. Предмет дослідження – структура двокомпонентних термінів. Джерельною базою послужили сім лексикографічних праць конституційного права за 2001–2010 роки. Досліджувана терміносистема конституційного права містить приблизно 3200 термінів. Їх можна поділити за структурою на такі номінативні типи:

- 1) синтетичні (однослівні);
- 2) аналітичні (об'єднують у своєму складі кілька слів).

Зважаючи на проведені статистичні дослідження, можна констатувати, що термінологія конституційного права України, як і більшість українських терміносистем, має більше аналітичних термінів, ніж синтетичних (див. діаграму 1).

Діаграма 1. Класифікація термінів КП за двома номінативними типами

Питанням дослідження аналітичних термінів займалися С. Овсейчик (екологічна термінологія) [10], Л. Козак (електротехнічна термінологія) [5], Н. Ктитарова (термінологія металургійної промисловості) [6], М. Шевченко (термінологія речового права) [12], С. Булик-Верхола (музична термінологія) [1] та інші.

До аналітичних термінів відносимо одиниці, які виражають внутрішній цілісний зміст поняття з допомогою двох або більше слів компонентів з роздільним написанням [9, с. 444].

За кількістю компонентів терміни-словосполучки конституційного права поділяємо на двокомпонентні, трикомпонентні, чотирикомпонентні та багатокомпонентні структурні типи. Під терміном «багатокомпонентні структурні типи» розуміємо терміни, що складаються з п'яти і більше компонентів.

Як зазначалося раніше, у межах сучасних термінологій складні терміни переважають. Підґрунтям цьому, на думку В. П. Даниленко, є те, що складні терміни здатні з найбільшою повнотою відображати необхідні характерні ознаки поняття, яке називають [2, с. 46]. Порівняно з однослівними термінами аналітичні терміни

виявляють здатність до конкретизації значень завдяки залежним словам. Форма багатокomпонентної терміносполуки дозволяє більш точно відтворити зміст конкретного поняття конституційного права, передати більшу кількість диференційованих ознак поняття, сприяє його семантичній точності.

Як показує проведений аналіз, у галузі конституційного права досить розповсюджені двокомпонентні словосполучення (бінарні), побудовані на основі підрядного зв'язку, а саме таких його видів, як узгодження (*адміністративна реформа, безпартійний уряд, військовий ценз*) та керування (*апарат управління, видатки бюджету, метод вимагання*). Аналітичні терміни виконують номінативну функцію на рівні з однослівними термінолексемами. Такі словосполучення, подібно до однослівних термінів, входять у наукове мовлення в готовому вигляді, не створюються по-новому щоразу, а зберігаються готовими в запасі термінів цієї галузі [8, с. 51]. Декількакомпонентні терміни мають властивості як терміна (відсутність експресії, тенденція до моносемії у середині їхнього термінологічного поля, стилістична нейтральність, наявність чіткої дефініції), так і словосполучки [1, с. 121]. Аналітичний термін подібний до вільного словосполучення, проте вільне словосполучення виконує номінативну функцію, а термін-словосполучення – номінативно-дефінітивну, оскільки позначає певне, чітко закріплене за ним поняття. С. М. Локайчук говорить про те, що словосполучення, щоб стати терміном, має набути певної стійкості, що залежить від низки факторів, зокрема це «більш або менш стабільний порядок компонентів словосполучення; обмеження зміни його частин; багаторазова повторюваність; наявність таких поєднань у словниках і довідниках» [7, с. 72].

З допомогою комбінаторного методу вивчення лексики, а саме моделювання, виділяємо структурні моделі термінів, які вказують на частиномовну належність і на морфемний склад компонентів терміна, а також на розміщення елементів у зазначеному терміні [4, с. 63].

Найпродуктивнішою структурною моделлю серед аналітичних термінів конституційного права є **двокомпонентні терміни** конституційного права України, які найчастіше розмежовують видові й родові поняття, тобто до терміна, який є родовим поняттям додається означення, яке є видовим поняттям і конкретизує родове. Лише в сукупності ці дві лексеми позначають єдине ціле. Двокомпонентні терміни представлені такими моделями:

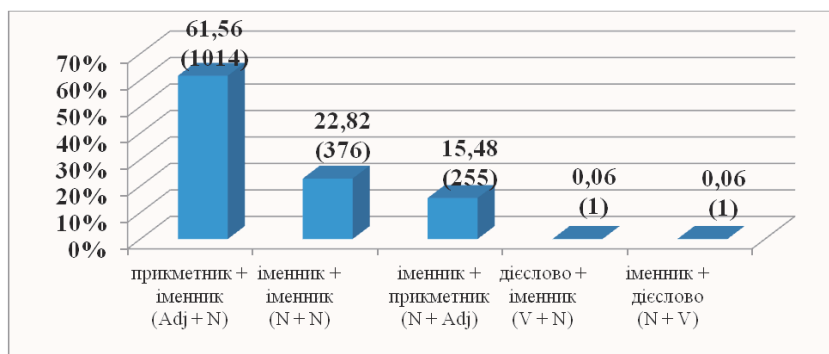
1) за моделлю **прикметник + іменник (Adj + N)** утворено 1014 термінів, що становить 61,56% загальної кількості двокомпонентних термінів, наприклад: *автономна держава, автохтонні народи, адміністративний контроль, виборчий бар'єр, вирішальний голос, громадське об'єднання, дострокові вибори, державне підприємство, законодавчі збори, конституційна правосуб'єктність, конституційне судочинство, конституційні правовідносини, мовний ценз, однапалатна система, парламентська постанова, правова свідомість, судовий процес, федеративна республіка, юридичні гарантії, ядерна безпека* та ін.

2) за моделлю **іменник + іменник (N + N)** (у т.ч. з прийменником і сполучником) виявлено 376 термін, що становить 22,82% загальної кількості двокомпонентних термінів, наприклад: *авторитет суду, бойкотування виборів, вихід із держави, вотум довіри, голос виборця, застосування права, звіт депутата, комісар республіки, конституція фіктивна, криза парламенту, метод вимагання, надходження до бюджету, тур виборів, честь і гідність, форми права, функції парламенту, член парламенту* та ін.

3) за моделлю **іменник + прикметник (N + Adj)** утворено 255 термінів, що становить 15,48% від загальної кількості двокомпонентних термінів: *автономія національна, акт законодавчий, безпека політична, бюджет державний, вибори недійсні, влада державна, голосування альтернативне, голосування рейтингове, держава централізована, суверенітет національний, ценз службовий, ценз віковий, тлумачення компетентне* та ін.

Ще дві моделі двокомпонентних сполук містять лише по одному аналітичному терміну: «**дієслово + іменник**» (V + N) – *йти парами*, модель «**іменник + дієслово**» (N + V) – *обов'язок трудитися*.

На гістограмі 1 схематично відтворено кількісну класифікацію двокомпонентних термінів за структурними моделями.

Гістограма 1. Кількісна класифікація двокомпонентних термінів (%; одиниці)

В основному всі аналітичні моделі мають безприйменникову і безсполучникову конструкції, проте трапляються й такі, які можуть включати прийменники і сполучники, утворюючи додаткові варіанти моделей. Такі випадки трапляються у різних за структурою і кількістю компонентів моделях. Можливі також випадки, коли компонентами терміна є складне слово або термін, написаний разом або через дефіс. Таким чином практично кожна структурна модель аналітичних термінів має варіанти, які визначаються наявністю прийменника і сполучника, простих і складних слів, що є компонентами термінів.

У таблиці 1 відображено основні структурні моделі двокомпонентних термінів та їхні варіанти з прийменниками, сполучниками та складними словами.

Таблиця 1
Моделі двокомпонентних термінів конституційного права

№	Моделі термінів та їх варіанти	Кількість термінів	Процентне відношення (%)	Приклади
1	Adj + N	1014	61,56	
	Adj+N	912	55,37	апеляційний суд
	Adj+N	1	0,06	адміністративний прем'єр-міністр
	Adj+N	41	2,48	адміністративно-територіальна автономія
	Adj+(N)	25	1,51	альтернативний законопроект
	(Adj)+N	35	2,12	законодорадчі органи
2	N + N	376	22,82	
	N+N	301	18,27	депутат парламенту
	N+Prep+N	51	3,09	більшість при голосуванні
	N+Conj+N	5	0,3	демонстрації і мітинги
	N+N	13	0,78	акт правозастосування
	N+N	4	0,24	рівноправ'я громадян
3	(N)+N	2	0,12	рада-менеджер система
	N + Adj	255	15,48	
	N+Adj	237	14,38	влада державна
	N+Adj	5	0,3	визнання міжнародно-правове
	N+Adj	1	0,06	Гогендах-Бішофа метод
4	(N)+Adj	6	0,36	законопроект конституційний
	N+(Adj)	6	0,36	конфлікт геополітичний
4	V + N	1	0,06	«йти парами»
5	N + V	1	0,06	обов'язок трудитися
	Всього двокомпонентних термінів	1647	100	

Примітка: N – іменник, Adj – прикметник, V – дієслово, Prep – прийменник, Conj – сполучник, N – складний іменник, який пишеться через дефіс, (N) – складний іменник, який пишеться разом, Adj – складний прикметник, який пишеться через дефіс, (Adj) – складний прикметник, який пишеться разом.

Аналіз двокомпонентних термінів дав можливість виділити 13 варіантів структурних моделей термінів, які об'єднані в 5 груп моделей.

Бінарні аналітичні терміни конституційного права за значенням компонентів можна розподілити на три групи:

1) терміни-сполуки, що складаються з двох компонентів термінологічного характеру: *арбітражний суд, бланкетна норма, дуалістичний федералізм, регулятивне право, слідча комісія, судовий прецедент, віче республіки, інвестиція уряду, парламент егалітарний* та ін.

2) складені терміни, компонентами яких є загальноновживані слова, що термінологізувалися: *житлова будівля, мирні збори, народне обговорення, постійне місцезнаходження, приватне життя, рідна мова, український народ, гідність особи, день юриста, ім'я громадянина* та ін.

Дослідниця С. Булик-Верхола виділені вище два типи називає відповідно «вільними сполуками», у яких кожен із компонентів – термін, та «зв'язаними сполуками», через те, що їхні компоненти, взяті ізольовано, можуть і не бути термінами, а перетворюються у них лише у поєднанні [1, с. 122].

3) складені терміни, один із компонентів яких є термінним, а інший – загальноновживаним: *багатодітна сім'я, благодійна організація, комунальні послуги, конформістська поведінка, парламентські питання, основний закон, партійний список, перехідний голос, подвійне громадянство* та ін.

Із вище наведених прикладів можна робити висновок про те, що процес переходу загальноновживаних слів у систему термінів є безперервним. Л. С. Паламарчук зазначає, що слова загального вжитку паралельно із означенням уже відомих предметів, явищ, процесів розширюють свою семантику і стають знаками нових уявлень і понять, які своєю функцією чимось нагадують звичні предмети або явища [11, с. 22].

У моделях двокомпонентних сполук більшість атрибутів представлено відносними прикметниками, які в основному є простими за структурою. Трапляються випадки й складних прикметників, напр.: *автономія національно-культурна, адміністративно-територіальний устрій, виборчо-правові спори, держава соціально-правова*, тощо.

Отже, структурно-словотвірні особливості української термінології конституційного права є одним із способів забезпечення системності в цій терміносистемі. Терміносистема конституційного права відповідно до її структури репрезентована синтетичними (однослівними) та аналітичними (кількаслівними) термінами. Кількість однокомпонентних термінів є незначною (20,7%), переважають аналітичні за структурою терміни (79,29%), які виконують номінативну функцію на рівні з однослівними термінолексемами.

Аналітичні терміни в терміносистемі конституційного права становлять суттєву більшість порівняно із синтетичними термінами. Серед аналітичних структурних типів переважають бінарні сполуки, що становлять 51,37% (1647 термінів) від загальної кількості термінів. Найбільшою є група термінів, які утворено за моделлю «прикметник + іменник» (Adj + N) – 61,56% (1014 терміни від загальної кількості двокомпонентних термінів): *адміністративна опіка, благодійна діяльність, громадська думка*. Менш поширеними групами є ті, що мають модель «іменник + іменник» (N + N) – 22,82% (376 термінів): *делегування повноважень, дія закону, звіт депутата*; та модель «іменник + прикметник» (N + Adj) – 15,48% (255 термінів): *влада державна, еліта національна, норми політичні*. Модель «дієслово + іменник» має лише один термін – *йти парами*, модель «іменник + дієслово» має термін *обов'язок трудитися*.

Література:

1. Булик-Верхола С. Структурно-граматична характеристика музичних термінів української мови / С. Булик-Верхола // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – Серія «Проблеми української термінології». – 2009. – № 648. – С. 121-124.
2. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
3. Дужа-Задорожна М. Структурно-семантичні особливості терміносистеми соціальної педагогіки (на основі німецької мови) / Мирослава Дужа-Задорожна, Петро Задорожний // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2010. – № 676. – С. 98-101.
4. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения : учеб. пособие / Т. Р. Кияк. – К., 1989. – 104 с.
5. Козак Л. Типи відношень у багатокомпонентних словосполученнях в українській електро-технічній термінології / Л. Козак // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – Серія «Проблеми української термінології». – 2002. – № 453. – С. 250-253.
6. Ктитарова Н. Словотвірна структура слова в металургійній термінології / Н. Ктитарова // Проблеми філології та перекладу. – Дніпродзержинськ : Вісн. ДнДТУ. Філологічні науки. – 2000. – Вип. 1. – С. 25-32.
7. Локайчук С. М. Терміни-словосполучення в сучасній українській археологічній науці // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – № 1. – 2011. – С. 71-76.
8. Михайлишин Б. П. Усталеність як неодмінний показник складених термінів / Б. П. Михайлишин // Мовознавство. – 1999. – № 4-5. – С. 49-57.
9. Морозова Г. О. Формальна структура термінів акушерства та гінекології // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 24 (63), 2011 г. – № 2. – Часть 2. – С. 443-446.
10. Овсейчик С. Основні структурні моделі екологічних термінів / С. Овсейчик // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – Вип. 9. – К. : ВПЦ «Київський ун-т», 2003. – С. 219-222.
11. Паламарчук Л. С. Українська радянська лексикографія. – К., 1978. – 39 с.
12. Шевченко М. Структурне моделювання сучасної терміносистеми українського речового права / М. Шевченко // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – Серія «Проблеми української термінології». – 2004. – № 503. – С. 121-125.